

Ярмиш Олександр Назарович,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4811-4520

Греченко Володимир Анатолійович,

доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ХНУВС,
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-6046-0178

ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В МІЛІЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 1937 Р.

У статті розкриваються дисциплінарні правовідносини упродовж усіх 1930-х рр., що регулювалися Положенням про робітничо-селянську міліцію та Дисциплінарним статутом робітничо-селянської міліції, прийнятими 1931 р. Авторами проаналізовано 40 наказів, виданих від імені наркома внутрішніх справ УРСР за 1937 рік щодо дисциплінарних правовідносин, які свідчать про різноманітність дисциплінарних правовідносин у міліції 1937 року і доводять, що у цей час продовжувала здійснюватися протидія злочинності у різних сферах, успіхи в якій заохочувалися керівництвом наркомату, а також працівники міліції систематично каралися за службові проступки.

Ключові слова: Україна, 1937 рік, міліція, НКВС, дисциплінарні правовідносини, заохочення в міліції, службові проступки.

1937 рік займає особливе місце в нашій історії, і відмітний він передусім піком репресій, у вир яких була втягнута вся державна машина радянського тоталітарного режиму, в тому числі і міліція. Міліція брала участь у репресіях, сама піддавалася репресіям, але водночас вона продовжувала нести свою службу, основним завданням якої була протидія злочинності. Несення цієї служби, виконання своїх функціональних обов'язків у різних працівників міліції було різним. Були такі, хто відзначався у цій службі з позитивного боку, а були ті, що – з негативного. Тому своє завдання автори вбачають у дослідженні фактично не вивченого в історико-правовій науці питання про дисциплінарні правовідносини в міліції у знаковому 1937 р. *Дисциплінарні правовідносини в органах міліції – це врегульовані нормами права адміністративні відносини між суб'єктом дисциплінарної влади в міліції і підлеглими йому співробітниками щодо відповідного законодавству виконання своїх функціональних обов'язків.*

Зазначена тематика розроблялася в дисертації І.О. Лесь “Становлення та розвиток дисциплінарних правовідносин в органах міліції УСРР–УРСР (1919–1991 рр.)” [1]. Проте в основному розділ з роботи, присвячений періоду 1930-х

рр., висвітлює дану проблему стосовно першої половини 1930-х рр., правові засади службової дисципліни в міліції у 1937 р. не розглядаються. Організація та діяльність міліції протягом усього періоду 1930-х рр., в тому числі і деякі аспекти дисциплінарних правовідносин, досліджуються у монографії В.А. Греченка і О.М. Бандурки “Міліція в Україні в період посилення тоталітарного режиму (1931–1941 рр.)” (2020 р.), проте стан дисциплінарних правовідносин у 1937 р. у ній лише згадується [2]. Особливості правового регулювання діяльності міліції у 1937 р. висвітлюються також у кількох статтях В.А. Греченка [3] та В.А. Греченка і О.М. Бандурки [4], але саме дисциплінарним правовідносинам там приділяється незначна увага. Отже, ця проблема є недостатньо дослідженою у історико-правовій літературі.

Зважаючи на зазначене вище, автори поставили собі за мету дослідити основні аспекти правовідносин у міліції УРСР у 1937 р. Ця мета конкретизується у таких завданнях:

– показати, як і за що заохочувалися працівники міліції у вказаний період;

– розкрити питання про сутність типових службових проступків міліціонерів у 1937 р. та види дисциплінарних стягнень, які за це на них накладалися, на конкретних прикладах із наказів наркома внутрішніх справ УРСР.

У статті вперше висвітлено дисциплінарні правовідносини у міліції УРСР упродовж одного року – 1937, який був знаковим в історії України. Уведено в науковий обіг значний масив документів, що стосуються досліджуваного аспекту, з фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (СБУ), (ф. 9). Набули подальшого розвитку питання, пов’язані з використанням заохочень для активізації діяльності працівників міліції, застосуванням дисциплінарних стягнень за вчинення дисциплінарних проступків. У статті наводиться авторське визначення дисциплінарних правовідносин у міліції.

Дисциплінарні правовідносини упродовж усіх 1930-х рр. регулювалися “Положенням про робітничо-селянську міліцію”, прийнятим постановою РНК СРСР від 25 травня 1931 р. [5, ст. 247]. Положенням вводилися як заходи заохочення, так і дисциплінарні стягнення. У ст. 36 Положення заохочення могло бути зроблене “за зразкове виконання службових обов’язків, проявлену самовідданість, героїзм та інші особливі заслуги”. Разом з тим наголошувалося, що застосування заходів заохочення та дисциплінарних стягнень визначається дисциплінарними статутами міліції (ст. 38). До переліку заохочень належали: подяка, оголошена в наказі; додаткова чергова відпустка; грошова винагорода; нагородження іменним подарунком; нагородження почесною грамотою; нагородження орденами Союзу РСР і союзних республік (ст. 36).

На працівників міліції могли накладатися такі дисциплінарні стягнення: зауваження; догана; сувора догана; заборона звільнення з місця розташування стройової частини або навчального закладу міліції на строк до одного місяця; призначення позачерговою нарядом по службі до 3 нарядів; арешт до 20 днів; переміщення на нижчу посаду; звільнення зі служби (ст. 37). Ці стягнення могли бути застосовані до осіб, що вчинили службові проступки, якщо вони не тягнули за собою кримінальної відповідальності. Слід особливо наголосити, що вказаний у

документі перелік дисциплінарних стягнень не був вичерпним, що означало можливість застосування й інших заходів.

Більш поширено та конкретно дисциплінарні правовідносини регулювалися у Дисциплінарному статуті робітничо-селянської міліції, прийнятому 31 червня 1931 р. [6, с. 15]. Слід відзначити, що в цей час міліція була виведена з-під контролю місцевої влади й підпорядкована безпосередньо ОДПУ [7 с. 58], що не могло не вплинути на характер дисциплінарних правовідносин.

Дисциплінарний статут міліції складався з п'яти розділів та 64 статей. Ст. 1 давала визначення сутності *дисципліни в міліції*. Вона визначалася як “свідоме й точне дотримання працівниками оперативно-розшукового та адміністративно-господарського складу встановленого в робітничо-селянській міліції законами й статутами порядку, точне та беззаперечне виконання наказів і розпоряджень начальників”. Вказувалася і мета дисципліни – “виховати в кожному працівнику міліції класову витримку, свідомість і стійкість, відданість пролетарській державі”, розуміння “призначення, ролі й завдань міліції в реконструктивний період в умовах загостреної класової боротьби й будівництва соціалізму в країні, довіри до керівництва” (ст. 2). Тому мета дисципліни була насамперед політичною та ідеологічною. Принагідно відзначимо, що у ній нічого не говорилося про боротьбу зі злочинністю, але підкреслювалося значення “довіри керівництва”, що ставало одним із головних наріжних каменів кадрової політики 1930-х рр.

Для об'єктивності все ж відзначимо, що в ст. 4 йшлося про обов'язок міліції “охороняти революційний порядок і громадську безпеку, необхідну для соціалістичного будівництва”. Дисциплінарний статут міліції 1931 р. багато в чому ґрунтувався на статтях Положення про робітничо-селянську міліцію 1931 р., що увійшли до нього з незначними змінами. І це було зрозумілим, адже ці два документи повинні були корелюватися між собою. У Статуті зауважувалося, що зразкове виконання службових обов'язків, самовідданість, героїзм та інші особливі заслуги “повинні відповідно відзначатися у вигляді заходів заохочення” (ст. 7). Звертає на себе увагу положення ст. 9 Дисциплінарного статуту, яке передбачало відповідальність за “колективні порушення дисципліни”. Підбурювачі до таких дій переслідувалися в судовому порядку, а учасники, залежно від ступеня їх участі, підлягали відповідальності в дисциплінарному або судовому порядку. Ст. 15 зобов'язувала підлеглого беззаперечно виконувати всі службові накази, “за винятком явно злочинних”. Проте незрозуміло було, як визначити цю “явну злочинність”.

Третій розділ Статуту отримав нову назву “Заходи дисциплінарного впливу” і містив у собі два види таких заходів: заохочення та стягнення, при цьому заохочення йшли перед стягненням, що мало символізувати їхню пріоритетність та значущість у вихованні працівників міліції у якісному та кількісному вимірах. Хоча тут є і одне важливе “але”. В умовах “загострення класової боротьби” кара “відступникам” мала бути неминучою.

У підрозділі “а” розділу третього (ст. 21–26) “Заохочення, їх види та порядок застосування” фактично без змін повторювався зміст Положення про робітничо-селянську міліцію від 25 травня 1931 р. про заохочення (ст. 36), але було доповнення про порядок їх застосування.

Важливі положення містив підрозділ “б” цього ж розділу “Дисциплінарні стягнення, їх види та порядок застосування”. Зокрема, вичерпно визначалися ті особи командного складу, які мали право накладати стягнення, передусім, прямі начальники, а також стройові командири (ст. 27). Змінилося і чіткішим стало визначення поняття “проступок”. Раніше у відповідному Статуті 1926 р. використовувався термін “проступок проти міліцейської дисципліни”, а у Статуті 1931 р. – “службовий проступок”, що було коректнішим з погляду юриспруденції. Це нове визначення було дещо ширшим, ніж попереднє, і підкреслювало спрямованість проступку проти служби взагалі, а не лише проти дисципліни.

Дисциплінарний статут міліції 1931 р. поєднав деякі проступки з матеріальним чинником, а саме – можливістю притягнення працівника, що вчинив службовий проступок, до відшкодування заподіяного матеріального збитку державі, незалежно від застосування дисциплінарного стягнення за вчинений проступок (ст. 30). Деякі зміни були внесені і до видів стягнень. Були відмінені “застереження”, можливість позбавлення права на підвищення по службі, а також на одержання нагород і відзнак за службу на строк від 2 до 8 місяців, арешт скорочувався з 30 до 20 діб, проте, за новим Статутом, він міг здійснюватися у двох формах: з виконанням службових обов’язків або без їх виконання (ст. 31).

До нових видів дисциплінарних стягнень слід віднести сувору догану, заборону звільнення з місця розташування стройової частини або навчального закладу на термін до 1 місяця, призначення позачергових нарядів на службу (до трьох), звільнення зі служби (ст. 31). Розділ четвертий чітко визначав права всіх посадових осіб міліції щодо заохочення підлеглих і накладення дисциплінарних стягнень. Проте слід відзначити різницю у колі суб’єктів дисциплінарних правовідносин, що могли застосовувати заходи заохочення і володіли правами накладення дисциплінарних стягнень. Число тих, хто належав до першої групи, було явно меншим. Зокрема, особи начальницького складу, починаючи з начальника міського відділення міліції, могли користуватися лише одним видом заохочення – оголошення подяки, а командир взводу, старшина й командир відділення взагалі не мали ніяких прав щодо заохочення підлеглих, що зменшувало їхні права та авторитет.

Розділ п’ятий Статуту мав назву “Про скарги”. Згідно з ним дозволялось, окрім письмових, подавати й усні скарги, але тільки під час інспекторського опитування (ст. 54), строк подачі скарги було скорочено з 7 до 5 днів (ст. 59), але одночасно збільшено строк на розгляд скарги з 3 до 5 днів (ст. 60). Якщо за Дисциплінарним статутом міліції 1926 р. скарга мала подаватися вищому начальникові, то, згідно з Статутом 1931 р., вона подавалася тій особі, на яку співробітник скаржився (ст. 55), що мало парадоксальний і нелогічний характер. Особа, на яку скаржилися, одержавши скаргу, мусила упродовж 3 діб надати свої пояснення з приводу скарги та передати їх разом зі скаргою вищому начальникові (ст. 54–55).

Слід також наголосити, що в умовах політичної монополії компартії політичний склад міліції наділявся такими ж дисциплінарними правами, як і командний склад відповідного органу або підрозділу (ст. 50).

Під час дослідження авторами проаналізовано 40 наказів, виданих від імені наркома внутрішніх справ УРСР за 1937 рік щодо дисциплінарних правовідносин. Кількість вивченого матеріалу, на нашу думку, достатня для об’єктивних та

достовірних узагальнень і висновків. Відповідно до вище вказаних Положення про робітничо-селянську міліцію та Дисциплінарного статуту робітничо-селянської міліції 1931 р., ці накази можна розділити на дві основні групи: 1. Накази про заохочення; 2. Накази про службові проступки. Почнемо із заохочень. Із 40 наказів наркома за вказаний період таких, що стосуються заохочень – 9. Вони пов'язані з різними аспектами діяльності працівників міліції. Ось, наприклад, наказ наркома № 203 від 14 травня 1937 р. “Про нагородження працівників відділу РС міліції Макіївського міськвідділу НКВС Донецької обл. Ніколаєнка та ін. і міліціонера Дніпропетровського дивізіону зовнішньої служби Дуная”. У наказі вказано: “За виявлену пильність та умілі оперативні дії по боротьбі зі злочинністю і затриманні кримінально-злочинного елементу нагородити годинником від НКВС УРСР М.У. Панкова, І.П. Єременка, М.І. Крупеня (Макіївка), Дуная (Дніпропетровськ)” [8, арк. 181]. Це досить типовий документ, де відбито досягнення ув основній діяльності працівників міліції – протидії злочинності.

До такого виду наказів слід віднести і наказ № 186 від 7 червня 1937 р. У ньому відзначається, що 8 травня 1937 р. у селищі шахти № 21 Чистяківського району, Донецької області в квартиру гр. Образцового проникли 3 озброєних ножами грабіжники і намагалися його пограбувати. Крик про допомогу почув бригадмілець Шевкаленко, що проживав недалеко від Образцового. Він вибіг у двір з мисливською рушницею і, побачивши злочинця, що втікав, легко поранив його. Разом із дільничним Петренком, що підійшов, почувши постріл, грабіжники там же у селищі були затримані. Шевкаленко був нагороджений 100 рублями [8, арк. 283]. Майже усі інші накази наркома теж стосуються боротьби зі злочинністю. Так, у наказі № 252 від 8 серпня 1937 р. повідомляється про діяльність дільничного інспектора Сніжнянського РВМ Донецької області С.А. Гончарука, який під час обходу своєї ділянки помітив біля магазину шахти № 32 3-х підозрілих осіб і попросив їх пред'явити документи, які потім визнав фіктивними та запросив їх до канцелярії шахти для в'яснення ситуації. Невідомі утрюх накинулися на інспектора та завдали йому поранення у голову ножем. Незважаючи на поранення, Гончаруку вдалося вистрілити і затримати одного з нападників – А.Є. Рожкова зі зброєю, який видав своїх співучасників і повідомив, що вони готувалися пограбувати магазин. Того ж дня ці співучасники були заарештовані. Гончаруку була оголошена подяка, і він був премійований 300 рублями [8, арк. 136].

У наказі № 256 від 16 серпня 1937 р. повідомлялося, що у ніч на 26 квітня 1937 р. в с. Васьківці Ізяславського району (нині Хмельницька обл.) сторож колгоспу В. Станіславчук побачив у дворі незнайомця, якого разом із бригадмільцем І. Ващуком затримав. Невідомий, доставлений в Ізяславський РВМ, виявився польським шпигуном, який кілька разів перетинав кордон.

30 червня 1937 р. бригадмілець Городоцького району (нині Хмельницька обл.) Є.С. Боровик біля с. Осова-Липник помітив незнайомця і попросив документи, на що останній замість них запропонував пачку грошей. Після відмови Боровика незнайомиць витягнув револьвер і звів курок. Але Боровик вистрілив із мисливської рушниці раніше і відбив йому кисть руки, наздогнав і доставив у Городоцький РВМ. Тут виявилось, що незнайомиць – польський шпигун. При ньому було знайдено наган, 15 патронів та 963 рублі. В. Станіславчуку, І. Ващуку,

Є.С. Боровику була оголошена подяка, і вони були премійовані по 150 руб. кожен [8, арк. 131–131 зв.].

У наказі наркома № 336 від 16 листопада 1937 р. відзначалося, що 2 жовтня 1937 р. в м. Костянтинівці Донецької обл. опергрупою працівників РСМ під керівництвом начальника кримінального розшуку Костянтинівського міськвідділу РСМ Козловського була ліквідована бандзграя Ковалевського, яка здійснила низку пограбувань та вбивств на території Харківської та Донецької областей. У результаті операції 3 учасники банди були заарештовані, а її очільник Ковалевський – смертельно поранений. Було вилучено 4 одиниці вогнепальної зброї, репресовано 16 пособників-укривачів банди. Начальнику кримінального розшуку Костянтинівського міськвідділу РСМ Козловському, уповноваженому кримінального розшуку Майбороді, міліціонеру Риженку було оголошено подяку, і вони були нагороджені місячним посадовим окладом кожен [8, арк. 42].

У наказі № 344 від 22 листопада 1937 р. повідомлялося, що у серпні 1937 р. Ярунським ВРСМ Житомирської обл. був заарештований якийсь кримінальник. Начальник РВМ сержант міліції Демченко мав дані, що він у минулому неодноразово переходив кордон і притягувався до відповідальності за контрабанду. Вмілими допитами Демченко примусив кримінальника зізнатися, що він є агентом іноземної держави і повідомити важливі дані. Демченку оголосили подяку і нагородили місячним посадовим окладом [8, арк. 40]. Деякі запитання викликає лише фраза “умілими допитами”. Що це могло означати в умовах 1937 р. та ще й стосовно особи, що обвинувачувалася у шпигунстві, можна лише здогадуватися. Тим більше, що у 1937 р. багато кого змушували визнавати себе іноземними шпигунами, що не відповідало дійсності. Можливо, ця особа була лише контрабандистом, але “умілими допитами” змушена була визнати себе шпигуном. Але це лише припущення з погляду ретроспекції і відомих чисельних фактів подій 1937 р., про що широко відомо.

Дещо відрізняються від попередніх два інших накази. У наказі № 306 від 22 вересня 1937 р. мова йде про нетиповий та шляхетний вчинок начальника караулу з охорони держбанку в м. Тульчині Вінницької обл. О.М. Кузьменка. 29 серпня 1937 р. під час обходу приміщення банку він знайшов згорток, у якому виявилось 3000 руб. Знахідку він особисто віддав керуючому відділенням банку. За чітке виконання обов’язків та чесність Кузьменку О.М. була оголошена подяка [8, арк. 97].

Наказ № 207 від 15 червня 1937 р. “Про підсумки п’ятих стрілецьких змагань РСМ УРСР” стосується службової підготовки міліціонерів. 17–19 травня 1937 р. у таборі УРСМ УРСР (ст. Безлюдівка, Харківської обл.) були проведені п’ять стрілецькі змагання РСМ УРСР. Прибуло 13 команд, у складі яких було 72 особи. Командний залік здійснювався за 1-ою і 7-ою вправами 9-х Всесоюзних змагань зі стрільби. У результаті 1 місце зайняла команда Харківської області, 2-ге – Донецької, 3–4 поділили команди Дніпропетровської та Чернігівської обл., Харківська школа міліції поділила 10–11 місце з Одеською, а Київська школа міліції посіла 12 місце [8, арк. 178].

На практиці застосовувався і такий вид заохочення, як зняття раніше накладених стягнень. Прикладом може слугувати наказ НКВС УРСР № 150 від 29 квіт-

ня 1937 р., яким дисциплінарні стягнення знімалися з великої групи (40 осіб) слухачів Київської школи удосконалення начальницького складу робітничо-селянської міліції ім. Балицького [9, арк. 123–125].

Традицією стало видання “святкових” наказів про заохочення особового складу міліції з нагоди річниці РСМ. У 1937 р. привід був особливий – ювілейна дата. В наказі № 332 від 15 листопада 1937 р. “Про нагородження працівників РС міліції НКВС УРСР” нарком І.М. Леплевський зазначав: “В ознаменування 20-ї річниці робітничо-селянської міліції поіменованій у списку начальницький та адміністративно-технічний склад Управління РС міліції НКВС УРСР, областей та шкіл, за багаторічну і зразкову роботу нагороджується цінними подарунками від НКВС УРСР”. Список нагороджених був великим – 123 особи, які репрезентували Управління РСМ наркомату, школи міліції (Київську, Харківську, Одеську) та органи міліції областей і Молдавської АРСР. Перелік цінних подарунків був досить різноманітним – від портсигарів і годинників до мисливських рушниць, патефонів і велосипедів. Якщо проаналізувати список нагороджених, впадає в око непропорційно високий відсоток представників політвідділів, порівняно з працівниками підрозділів карного розшуку, дільничними інспекторами тощо. Варто звернути увагу й на те, що серед кращих працівників було чимало жінок, зокрема тих, хто представляв начальницький склад (наприклад, А.В. Барська – очільниця 4-го відділу карного розшуку Харківської області). Школи міліції в списку представляли, разом із викладачами і працівниками, кращі курсанти-випускники. Отримали нагороди й бригадмільці – троє робітників і один член колгоспу [9, арк. 343–354]. Варто зазначити, що в ці дні група працівників української міліції була нагороджена орденами Союзу РСР та заохочена НКВС СРСР (наказ від 13 листопада 1937 р.).

Службові проступки. До цієї групи належать 31 з виявлених і досліджених нами наказів, тобто це – найбільша група.

Досить цікавим і достатньо незвичайним був наказ наркома № 198 від 13 червня 1937 р. Він присвячений розслідуванню матеріалів, надрукованих у статті “Грубе порушення Сталінської Конституції”, розміщеній у київській газеті “Більшовик” за 21 травня 1937 р. У статті повідомлялося, що 10 травня 1937 р. на Галицькому ринку м. Києва міліціонером окремого дивізіону зовнішньої служби (ОДЗС) затриманий гр. Гільман із велосипедом, на якому не виявилося номера. Присутній при затриманні цього громадянина дехто Тока заявив, що ніби Гільман спекулює велосипедами. Для начальника 2-го відділення РСМ м. Києва молодшого лейтенанта міліції Ткачука однієї лише заяви Тока виявилося достатньо, щоб заарештувати Гільмана без санкції прокурора. Черговий комендант відділення міліції Мельник, який склав протокол затримання Гільмана, не вказав час арешту і хто з міліціонерів його доправив у відділення, що не дало змоги встановити подробиці його затримання на базарі [10]. Як показала перевірка наркомату внутрішніх справ, у цьому ОДЗС виявився відсутній облік міліціонерів, що направляються у відділення міліції для використання їх на ринках для підтримання громадського порядку. Помічник начальника відділення з розшуку Демехін, у обов’язки якого входило контролювати правильність оформлення дізнання, підписав постанову про утримання Гільмана під вартою як такого, що систематично

займався спекуляцією і міг сховатися від суду, що не відповідало дійсності, оскільки Гільман мав постійне місце проживання, працював у Союзпродмазі і проведений у нього на квартирі обшук не дав ніяких підстав вважати його соціально небезпечною особою, що вимагає ізоляції. 11 травня вранці, коли прокурор відмовив у санкції на арешт Гільмана і запропонував його звільнити під підписку, він зразу звільнений не був. Начальник особливої інспекції Київської обласної міліції ст. лейтенант міліції Железовський, що проводив розслідування з цього питання, допустив оперативно-слідчу помилку, доручивши зібрати компрометуючий матеріал на Гільмана тому ж 2-му відділенню, що не повинен був робити, так як в газеті обвинувачували саме це відділення, що могло призвести до створення проти Гільмана хибного компрометуючого матеріалу. Як написано у довідці: “Завдяки недотриманню революційної законності, Гільман незаконно був позбавлений волі, чим грубо була порушена Сталінська Конституція щодо недоторканності особи громадянина”.

У зв'язку з цим заступник наркома внутрішніх справ, директор міліції М.С. Бачинський¹ наказав: начальника 2-го відділення РСМ м. Києва молодшого лейтенанта міліції Ткачука, що допустив порушення інструкції ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 08.05.1933 і такого, що дав незаконне розпорядження про утримання під вартою Гільмана, арештувати на 15 днів і зняти з посади на несамостійну роботу. Пом. начальника відділення з розшуку Демехіну, що підписав відповідні матеріали дізнання, оголосити сувору догану. Начальнику особливої інспекції Київської обласної міліції ст. лейтенанту міліції Железовському оголосити догану. Черговому коменданту відділення міліції Мельнику оголосити догану. Начальнику Київського обл. управління міліції старшому майору міліції Ряботенко вжити заходів щодо оздоровлення роботи в 2-му відділенні РСМ м. Києва і посилити політико-виховну роботу серед міліціонерів [8, арк. 189–189 зв.]. Як бачимо, незвичайність цього наказу в тому, що і в зловісному 1937 р. ще були випадки, коли карали за незаконне затримання громадян, кваліфікуючи його як порушення конституції. Привертає до себе увагу також швидко і адекватна реакція наркомату на публікацію у місцевій пресі.

Близьким за суттю до цього наказу є наказ № 36 від 21 червня 1937 р., підписаний тим же Бачинським. У жовтні 1936 р. УРСМ НКВС доручило УРСМ НКВС по Дніпропетровській обл. розшук такого, що злісно ухиляється від сплати аліментів, Сільченка, що проживав у Дніпродзержинську. Але приступили до розшуку лише через 4 з половиною місяці. Сільченко виїхав у невідомому напрямку. У березні 1937 р. Горлівському міськвідділу було доручено розшукати Векслера Л.Я. У наркомат повідомили, що не розшукали, хоча була передана інформація про його адресу. Відраджений з Києва співробітник розшукав та заарештував Векслера. Наведені факти, як вказувалося у наказі, “свідчать про низький рівень організації розшуку в Дніпропетровській та Донецькій областях. Начальнику карного розшуку УРСМ НКВС по Дніпропетровській обл. капітану міліції Ткачову, який не організував у себе в апараті чіткої постановки розшуку, оголосити

¹ Через місяць – 17 липня 1937 р. М.С. Бачинський буде заарештований і 27 жовтня того ж року розстріляний у Москві. Реабілітований у 1959 р.

догану (у тексті наказу є виправлення – “поставити на вид”). Інспектора Варнавського, що займався справою Сільченка, заарештувати на 10 діб. Начальнику РС міліції Горлівського міськвідділу НКВС – оголосити догану. Регістратора адресного бюро Горлівського міськвідділу НКВС Кособокова, який раніше мав стягнення за халатне ставлення до обов’язків, звільнити з органів міліції” [10, арк. 56–58].

Подібним є і зміст наказу наркома внутрішніх справ УРСР від 26 серпня 1937 р. № 261. У ньому вказується, що у листопаді 1936 р. з квартири начальника Бахмацького РВМ були вкрадені речі та пістолет “браунінг”. Запідозривши у крадіжці громадян Фатеева та Малягова як осіб без певних занять, Мякішев без санкції прокурора взяв їх під варту в камеру попереднього ув’язнення (КПУ) та провів обшук у їхніх квартирах. Надалі встановлено, що вони крадіжки не здійснювали. Мякішева за незаконний арешт та обшук було наказано заарештувати на 10 діб із відбуттям покарання в облуправлінні НКВС [8, арк. 126.].

Основна частина наказів щодо службових проступків стосується результатів обстежень окремих органів міліції та висновків із них. Типовим є наказ № 025 від 5 травня 1937 р., де аналізуються результати проведеного УРСМ НКВС обстеження органів і частин РС міліції у низці міст Донецької обл. За результатами обстеження встановлено, що використання рядового складу міліції на зовнішніх постах не доведено до норми (28,6 % – у Горлівці, 51,2 % – у Макіївці). З перевіреного складу використовувалися не за призначенням 100 осіб (при секретаріатах, охороні будинків, на господарських роботах тощо). Занадто велика кількість міліціонерів використовувалися для внутрішнього обслуговування (від 22,6 % в Макіївці до 28 % у Слов’янську). Вихідні дні міліціонерам повністю не надавалися. Постові міліціонери здебільшого не знали особливостей постів, слабо орієнтувалися у своїх правах та обов’язках, оскільки спеціальної підготовки не проводилося. Начальницький склад бував на розводах від випадку до випадку.

У наказі приписувалося: скоротити число міліціонерів, що використовуються на внутрішніх нарядах і збільшити на зовнішніх – до 60–65 % складу. Закріпити міліціонерів за постами. Начальнику міськвідділу РС міліції м. Костянтинівка Кацу і Слов’янська Маркову оголосити догану. Наказ підписав заступник наркома К.М. Карлсон [11, арк. 38–40].

У подібному наказі № 39 від 28 червня 1937 р. “Про результати обстеження роботи органів РСМ і частин від міліції по Вінницькій обл.” повідомляється, що УРСМ НКВС провело обстеження Проскурівського, Ярмолинецького, Деражнянського органів РСМ, 10-го Могілів-Подольського, 21-го Барського, 35-го Дунаєвського, 77-го Славутського, 88-го Чудновського, 90-го Ямпольського відокремлених відділень міліції. У ньому вказувалося, що використання зовнішніх постів у м. Проскурові не доведено до норми (45–47 %). Міліціонери за постами не закріплені. Постові відомості не велися. Дільничні інспектори використовувалися не за прямим призначенням (в канцелярії, в розшуку). Робота по боротьбі зі злочинністю велася недостатньо. Число злочинів збільшувалося за рахунок простих та кваліфікованих крадіжок. Розкриття з використанням агентури були незначними, а по Деражнянському райвідділу РСМ – взагалі відсутніми. Дуже низькою була ефективність у боротьбі з порушниками обов’язкових постанов. Процент стягнень

та штрафів був незначний (Проскурів – 29,3 %, Деражня – 26,2 %). Порувалися терміни утримання в КПУ. Мали місце випадки озоамілювання про рух заарештованих у КПУ. За результатами обстеження уповноваженому карного розшуку Деражнянського РВМ, начальнику Чудновського РВМ оголошено догану [11, арк. 96–98].

Схожим за змістом є і наказ наркома № 310 від 1 жовтня 1937 р. *“Про результати повторного обстеження роботи Державтоінспекції УРСМ НКВС по Чернігівській області”*. У ньому вказувалося, що повторним обстеженням встановлено, що наказ НКВС УРСР від 03.05.1937 № 023 залишився невиконаним. Робота Державтоінспекції по Чернігівській області поставлена незадовільно. Облік роботи державтоінспекторів не здійснювався, контроль виконання був відсутній. Графіки виїздів інспекторів у райони, що ними обслуговуються, не склалися. Чимало начальників РВМ не знали державтоінспекторів, які повинні обслуговувати їхні райони. Позаштатної інспектури в ДАІ не існувало. Дані обліку аварійності та травматизму на автомобільному транспорті Чернігівської області не відповідали дійсності. Багато аварій, що відбулися в районах області, державтоінспекції не були відомі. Нагляд за автотранспортом у містах дуже недостатній, а на шляхах майже повністю відсутній. У результаті більшість порушень залишалися непоміченими. Перевірка машин перед випуском їх в експлуатацію зовсім не проводилася. Причини аварій державтоінспекцією не вивчалися; з матеріалів, що є в наявності, ніяких висновків для організації боротьби з аварійністю не робилося. Аварійні акти у багатьох випадках склалися неграмотно і не відбивали дійсних обставин пригоди. За роботою аварійних господарств державтоінспекція не встановила ніякого нагляду, такі господарства не обстежувалися, справжніх причин, що призвели до систематичних аварій, не встановлювалося, нові залишалися безкарними. У Куриловській МТС Дубов’язівського району 6 машин за 2 роки здійснили 16 аварій, у результаті яких машини прийшли у повну непридатність і вибраковані, причому державтоінспекція ніяк не реагувала на антидержавну діяльність керівників автопарку цієї МТС. Залізничні переїзди залишилися фактично необстеженими. Обласна картотека державних номерних знаків у Чернігівській області відсутня. Акти технічного огляду машин здебільшого складені неправильно; графіки стану окремих агрегатів зовсім не заповнені, а в заповнених, замість перерахованих дефектів, вказано – “несправні”. Кваліфікомісія не була забезпечена необхідним приміщенням для культурного обслуговування громадян. Обладнання для проведення випробовувань було відсутнє, а кошти, виділені для придбання цього обладнання, не використані. На день обстеження кваліфікомісія 145 особам не закінчила випробувань, причому розрив між перевіркою окремих дисциплін досягав 8 місяців. Стягнення, що накладалися на окремих водіїв, у їхні особові справи не заносилися. Перевірка викладачів автошкіл та курсів не проводилася. Позбавлення прав водіїв на строк 6 місяців проводилася кваліфікомісією без затвердження начальника УРСМ УНКВС. За невиконання наказу НКВС УРСР від 03.05.1937 № 023 начальникові ДАІ УРСМ НКВС по Чернігівській області Белоусову А.Н. було оголошено сувору догану з попередженням. Начальнику УРСМ НКВС по Чернігівській області було приписано вжити рішучі заходи щодо ліквідації відзначених недоліків [8, арк. 90–92]. Як

бачимо, недоліків у наказі було вказано чимало, але покарання винуватим виявилось не таким уже й суворим.

У наказі № 63 від 13 жовтня 1937 р. *“Про результати обстеження 14-го Горлівського окремого дивізіону відомчої міліції”* відзначалося: “Перевірку служби караулів командир дивізіону та його помічники проводять недостатньо. Під час обстеження помічник командира з політичної частини сержант міліції Дорохов наказав діловоду записати в постові відомості фіктивні перевірки караулів. Мають місце випадки пияцтва та розкрадання майна”. Наказувалося: “Командира дивізіону Коровкова за погане керівництво дивізіоном з посади зняти і з органів РСМ звільнити. Помічника командира з політичної частини сержанта міліції Дорохова за озокамилування і бездіяльність з посади зняти і провести щодо нього розслідування. Командира взводу Грузинова за участь у пиятиках та приховування проступків складу взводу зняти з посади та арештувати на 20 діб” [11, арк. 152–157]. Тут службові проступки, на нашу думку, за їхньою тяжкістю та кількістю були дещо меншими, ніж у посадовців з попереднього наказу, а покарання – суворішим.

У ще одному наказі за результатами обстеження (наказ № 72 від 5 листопада 1937 р. *“Про результати обстеження 26-го Тираспільського окремого дивізіону і 46-го Котовського окремого дивізіону відомчої РС міліції”*) вказувалося, що обладнання об’єктів, що охороняються, за винятком держбанку – незадовільне. Допускалося перебування міліціонерів на постах 8 год. без зміни. За 8 місяців 1937 р. було 9 випадків сну вартових на посту. Було 37 випадків порушення дисципліни, з них – порушень караульної служби – 13, пияцтва – 5, порушень внутрішнього розпорядку – 15. За ці порушення командир 26-го Тираспільського окремого дивізіону Терещенку оголошено догану [11, арк. 179–184].

Знайдено нами і наказ, виданий за результатами перевірки одного з відділень міліції м. Києва особисто наркомом внутрішніх справ УРСР І.М. Леплевським. У ніч на 21 вересня 1937 р. він відвідав 1-е відділення РСМ м. Києва і виявив низку грубих порушень. Результатом було видання наказу № 293 від 22 вересня 1937 р. У ньому вказувалося, що черговий комендант відділення Двойніс своїх обов’язків не знав. У черговій кімнаті протягом 6 годин знаходилися громадяни без відповідного оформлення з відома начальника відділення Капустяна. Затримані малолітні бездоглядні утримувалися в загальному приміщенні разом з кримінальниками та “декласованим” елементом. Начальник відділення Капустян про цих затриманих не знав, що говорить про відсутність з його боку контролю за черговим комендантом. Приміщення відділення міліції було надзвичайно брудним. Нарком наказав: “1. Начальника відділення Капустяна як такого, що не забезпечив відповідного керівництва відділенням, з посади звільнити. 2. Черговому коменданту відділення Двойнісу, що допустив затримання громадян без відповідного оформлення, – оголосити догану. 3. Начальнику УРСМ УНКВС по Київській обл. капітану міліції Скульському вжити заходів щодо неповторення подібного” [8, арк. 110–110 зв].

Серед наказів про службові проступки є й такі, що стосуються недоліків у діяльності окремих працівників міліції. Так, у наказі № 307 від 27 вересня 1937 р. вказується, що в результаті неправильного оголошення в розшук Краматорським міськвідділом РСМ паспорта, як украденого, 15 лютого 1937 р. Кораблінським

РВМ Московської обл. був затриманий гр. Мещеряков, який утримувався під вартою до 2 березня, поки не була встановлена його невинуватість. Розслідуванням встановлено, що ще у 1935 р. у Краматорський міськвідділ РСМ надійшла заява від гр. Василенка А.К. про вкрадений паспорт, серію і номер якого він не пам'ятає. У Горлівську міськмліцію був спрямований запит про паспорт Василенка. Дільничний інспектор І.М. Філіпов, що працював у паспортному столі, халатно поставився до підготовки відповіді на запит і замість даних паспорта Василенка дав дані паспорта Васильєва, який був за віком на 12 років старшим, ніж Василенко, і неправильно вказав номер паспорта Васильєва. Начальник паспортного столу Краматорського міськвідділу РСМ Д.Л. Гринько, не перевірявши правильності відповіді на свій запит, оголосив у розшук паспорт з невірними даними, у результаті чого помилково був затриманий гр. Мещеряков. Наказувалося: Д.Л. Гринька і І.М. Філіпова за недбале ставлення до виконання службових обов'язків заарештувати на 20 діб [8, арк. 96–96 зв.].

Вартий уваги наказ наркома № 69 від 23 жовтня 1937 р. “Про накладення дисциплінарних стягнень на начальників Ставищенського, Печенізького, Солонянського РВМів”. У ньому вказувалося, що начальники цих відділів не надають інформацію про злочини, що скоюються на закріпленій за ними території. Так, начальник Ставищенського РВМ (Київська обл.) Чмельов не доповів про кілька пограбувань, Солонянського РВМ (Дніпропетровська обл.) Прудніков – про озброєне пограбування, Печенізького (Харківська обл.) Зачепа – про озброєне пограбування доповів лише через тиждень. У наказі усім їм оголошувалася догана (хоча в проєкті наказу зазначалося “заарештувати на 3 доби”) [11, арк. 170–171]. Вочевидь, ця вада – недостатня оперативність при інформуванні керівних органів про скоєні злочини, була характерною для багатьох відділів міліції. Ще в серпні цього ж року (наказ № 00164) догани були оголошені з цього приводу керівникам трьох райвідділів і начальнику Горлівського міськвідділу РСМ [12, арк. 28–28 зв.].

І останній наказ, який стосується проступків, учинених працівниками міліції. Він більше в дусі тих років і є достатньо типовим. Це наказ № 73 від 5 листопада 1937 р. У ньому мова йде про те, що у зв'язку з 5-річчям існування бригад сприяння міліції було приписано подати матеріал на кращих бригадмільців. У результаті безвідповідального ставлення до виконання вимог ГУРСМ НКВС СРСР начальника Дубосарського РВМ Кауфмана і колишнього начальника Котовського РВМ Римаря (на той час уже заарештованого) були подані до нагородження і нагороджені годинниками від НКВС СРСР колишні члени БСМ Ісаков і Рудий, пов'язані з “кримінальним та контрреволюційним” елементом. Кауфману було оголошено догану. Наказ передбачав підготовку клопотання перед НКВС про відміну наказу про нагородження Ісакова і Рудого [11, арк. 186–187].

Таким чином, службових проступків стосуються 31 з 40 наказів або 77,5 %. Заохочення складають значну меншість – 9 (22,5 %). Тому можемо зробити обґрунтований висновок, що у 1937 р. працівників міліції набагато частіше карали, ніж заохочували, що відповідало духу того часу. Дисциплінарні правовідносини у цей час регулювалися Положенням про робітничо-селянську міліцію від 25 травня 1931 р. та Дисциплінарним статутом робітничо-селянської міліції теж від 1931 р.

Ці документи розвивали та конкретизували положення відповідних статутів 1920-х років і більше пристосовували їх до практики тогочасної життєдіяльності міліції. Проаналізовані нами накази, видані від імені наркома внутрішніх справ УРСР, свідчать про різноманітність дисциплінарних правовідносин у міліції 1937 року і говорять про те, що у цей час продовжувала здійснюватися протидія злочинності у різних сферах, успіхи в якій заохочувалися керівництвом наркомату, але також працівники міліції систематично каралися за службові проступки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лесь І.О.* Становлення та розвиток дисциплінарних правовідносин в органах міліції УСРР–УРСР (1919–1991 рр.): дис. ... канд. юрид. наук. спец 12.00.01. Харків, 2016. 218 с.
2. *Бандурка О.М., Греченко В.А.* Міліція в Україні в період посилення тоталітарного режиму (1931–1941 рр.): історико-правове дослідження: [монографія]. Харків: Золота миля; Панов, 2020. 444 с.
3. *Греченко В.А.* Міліція України і репресії 1937–1938 рр. Наука і правоохорона, 2020. № 3. С. 7–19.
4. *Бандурка О.М., Греченко В.А.* 1937 рік в діяльності міліції. Європейські перспективи, 2019. № 1. С. 5–11.
5. Положение о Рабоче-крестьянской милиции: постановление СНК СССР от 25 мая 1931 г. Собрание Законодательства СССР, 1931. № 33. Ст. 247.
6. Дисциплинарный устав рабоче-крестьянской милиции от 31 июня 1931 года. Щит революционного порядка, 1931. № 9. С. 36.
7. Про ліквідацію НКВС УСРР і сформування Головного управління міліції і карного розшуку УСРР при РНК УСРР: наказ Головного управління робітничо-селянської міліції та карного розшуку УСРР при РНК УСРР 7 січня 1931 р. Збірник наказів та розпоряджень Голови Упр. Р.С. міл. та крим. розшуку при РНК УСРР, 1931. № 1. Січень. С. 3–5.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 9. Спр. 4. Арк. 40–190.
9. ГДА СБУ. Ф. 9. Спр. 3. Арк. 1–379.
10. Грубе порушення Сталінської Конституції. Більшовик, 1937. 21 травня.
11. ГДА СБУ. Ф. 9. Спр. 5. Арк. 1–187.
12. ГДА СБУ. Ф. 9. Спр. 9. Арк. 1–125.

REFERENCES

1. *Les', I.O.* (2016). Stanovlennya ta rozvytok dystsyplinarynykh pravovidnosyn v orhanakh militsiyi USSR–URSR (1919–1991 rr.). “Formation and Development of Disciplinary Legal Relations in the Militia of the USSR–URSR (1919–1991)”: thesis Cand. Sci. (Law): 12.00.01. Kharkiv, 218 p. [in Ukrainian].
2. *Bandurka, O.M., Grechenko, V.A.* (2020) Militsiya v Ukrayini v period posylennya totalitarnoho rezhymu (1931–1941 rr.): istoryko-pravove doslidzhennya: [monohrafiya. “Militia in Ukraine during the Strengthening of the Totalitarian Regime (1931–1941): Historical and Legal Research”: monograph. Kharkiv: Zolota mylya; Panov. 444 p. [in Ukrainian].
3. *Grechenko, V.A.* (2020). Militsiya Ukrayiny i represiyi 1937–1938 rr.”Militia of Ukraine and Repressions of 1937–1938”. Science and Law Enforcement, 3, 7–19 [in Ukrainian].
4. *Bandurka, O.M., Grechenko, V.A.* (2019) 1937 rik v diyal'nosti militsiyi. “1937 in the Activities of the Militia”. European Perspectives, 1,5–11 [in Ukrainian].
5. Polozheniye o Raboche-krest'yanskoy militsii: postanovleniye SNK SSSR ot 25 maya 1931 g. (1931). “Regulations on the Workers 'and Peasants' Militia: Resolution of the Council of People's Commissars USSR dated May 25, 1931”. Collection of Legislation of the USSR 33. Art. 247 [in Russian].
6. Distsyplinarynyy ustav raboche-krest'yanskoy militsii ot 31 iyunya 1931 goda. (1931). “Disciplinary Regulations of the Workers 'and Peasants' Militia of June 31, 1931”. Shield of the Revolutionary Order 9, 36 [in Russian].

7. Pro likvidatsiyu NKVS USRR i sformuvannya Holovnoho upravlinnya militsiyi i karnoho rozshuku USRR pry RNK USRR: nakaz Holovnoho upravlinnya robitnycho-selyans'koyi militsiyi ta karnoho rozshuku USRR pry RNK USRR 7 sichnya 1931 r. (1931). "On the liquidation of the NKVD of the USSR and the formation of the Main Directorate of Militia and Criminal Investigation of the USSR at the SNC of the USSR: Order of the Main Directorate of Workers' and Peasants' Militia and Criminal Investigation of the USSR at the SNC of the USSR January 7, 1931". Collection of orders and directives of the Chairman of the Management Board Mil. and Crim. Search at the RNA of the USRR, 1, 3–5 [in Ukrainian].

8. Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine (GDA SBU). F. 9. C. 4. L. 40–190 [in Ukrainian].

9. HDA SBU. F. 9. C.3. L. 1–379 [in Ukrainian].

10. Hrube porushennya Stalins'koyi Konstytutsiyi (1937) "Gross Violation of Stalin's Constitution". The Bolsheviks. 21 travnya [in Ukrainian].

11. HDA SBU. F. 9. C. 5. L. 1–187 [in Ukrainian].

12. HDA SBU. F. 9. C. 9. L. 1–125 [in Ukrainian].

UDC 343.9:[343.37+343.55](477)"1937"

Yarmysh Oleksandr,

Doctor Sci. (Law), Professor,
Leading Researcher of the State Research Institute
MIA Ukraine,

Corresponding Member of the National Academy
of Legal Sciences of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-4811-4520

Grechenko Volodymyr,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines
of the Faculty No 6 of the Kharkiv National University
of Internal Affairs, Honored Education Worker of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-6046-0178

DISCIPLINARY LEGAL RELATIONS IN THE MILITIA OF THE UKRAINIAN SSR IN 1937

1937 occupies a special place in our history, and it is marked primarily by the peak of repression, in the whirlpool of which was involved the entire state machine of the Soviet totalitarian regime, including the police. The police took part in the repression, subjected themselves to repression, but at the same time they continued to carry out their service, the main task of which was to combat crime. The performance of this service, the performance of their duties by different police officers was different. There were those who excelled in this service on the positive side, and there were those who – on the negative side. The performance of this service, the performance of their duties by different police officers was different. There were those who excelled in this service on the positive side, and there were those who – on the

© Yarmysh Oleksandr, Grechenko Volodymyr, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).3](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).3)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravohorona.com/>

negative side. Therefore, the authors see their task in the study of virtually unexplored in historical and legal science issue of disciplinary relations in the police in the landmark 1937.

Disciplinary legal relations throughout the 1930's were regulated by the Regulations on the Workers' and Peasants' Militia and the Disciplinary Statute of the Workers' and Peasants' Militia, adopted in 1931. They introduced both incentives and disciplinary sanctions. The list of incentives included: gratitude announced in the order; additional regular leave; monetary reward; awarding a personal gift; awarding a diploma; awarding orders of the USSR and the union republics. The following disciplinary sanctions could be imposed on militia officers: remarks; reprimand; severe reprimand; prohibition of dismissal from the location of a military unit or militia a educational institution for a period of up to one month; appointment of an extraordinary outfit for up to 3 outfits; arrest for up to 20 days; transfer to a lower position; dismissal (Article 37). The authors analyzed 38 orders issued on behalf of the People's Commissar of Internal Affairs of the USSR in 1937 on disciplinary relations. These orders are divided into two main groups: 1. Incentive orders; 2. Orders of misconduct. Incentives related to incentives – 9, misdemeanors – 31. Encouragements related to certain successes in combating crime and achievements in training. Most often it is gratitude and a monetary reward. Misconduct was associated with significant breaches of militia discipline and was punishable by reprimand and dismissal from the militia. Such decisions were made based on the results of inspections of certain militia bodies or the facts of violations of official discipline by individual militia officers. These orders testify to the diversity of disciplinary relations in the police in 1937 and indicate that at this time continued to fight crime in various areas, the success of which was encouraged by the leadership of the People's Commissariat, but also militia officers were systematically punished for misconduct.

Keywords: Ukraine, 1937, militia, NKVS, disciplinary legal relations, encouragement in the militia, misdemeanors.

Отримано 18.10.2021